

The Gleaner

Vol 2 (1964)

Έλληνες χαρτογράφοι του 16ου αι.

Στέφανος Ι. Μακρυμύχalos

doi: [10.12681/er.9645](https://doi.org/10.12681/er.9645)

Copyright © 2016, Στέφανος Ι. Μακρυμύχalos

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Μακρυμύχalos Σ. Ι. (2016). Έλληνες χαρτογράφοι του 16ου αι. *The Gleaner*, 2, 158–162.
<https://doi.org/10.12681/er.9645>

ΕΛΛΗΝΕΣ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΟΙ ΤΟΥ 16ου αί.

Στή μελέτη μου για τους ελληνικούς πορτολάνους, που δημοσιεύθηκε στο τεύχος 3/4 του «Έραριστή», ανέφερα (σελ. 146) ότι η Μπενάκειος Βιβλιοθήκη κατέχει ένα ωραιότατο πορτολάνο - ναυτικό χάρτη του 1580-1590 σχεδιασμένο με χρώματα σε περγαμηνή (2 φύλλα 43×62 χιλ.) από τον κρητικό χαρτογράφο του 16ου αί. Γεώργιο Σιδέρη ή Καλαπόδα. Ο φίλος κ. Μέρτζιος είχε σχετικά την καλωσύνη να μου στείλη τον κατάλογο των Πορτολάνων - Ναυτικών Χαρτών που υπάρχουν στο Μουσείο Correr της Βενετίας που εξέδωσε στα 1957 η Lucia Casanova.¹ Μεταξύ των χαρτών του Μουσείου αυτού, περιλαμβάνονται οι εξής χάρτες ελληνών χαρτογράφων του 16ου αί. :

1. Χαρτογράφος Γεώργιος Σιδέρης ή Καλαπόδας από την Κρήτη.

Α. Χάρτης του 1550 σε μεμβράνη. Διαστάσεις 106×70 εκ., κείμενα σε λατινική γλώσσα. Χρώματα, γαλάζιο, κόκκινο, πράσινο και χρυσό. Περιλαμβάνει τη Μεσόγειο, τις αφρικανικές ακτές και τις ανατολικές ακτές της Αμερικής (;). Κλίμαξ: 1 : 14.900.000. Έπιγραφή: Georgio Calapodha Cretensis meffecit nell' Anno Domini die 14 Luius 1550. (Αριθ. Καταλόγου 6).

Β. Ναυτικός Άτλαντας του 1560 (άπόσπασμα) από 3 φύλλα σε μεμβράνη. Διαστάσεις: 1ο φύλλο 50×52 εκ., 2ο φύλλο 38×18 εκ., και 3ο φύλλο 36×22 εκ. Περιλαμβάνει στο 1ο φύλλο τη Δυτική Ευρώπη και τη Δυτική Αφρική, στο 2ο φύλλο τμήμα της Μαύρης Θάλασσας και στο 3ο φύλλο το Αίγαίο Πέλαγος, ακτές της Μικρασίας και την Έρυθρά Θάλασσα. Κείμενα σε λατινική και ιταλική γλώσσα. Χρώματα: μαύρο, κόκκινο, χρυσό και γαλάζιο. Έπιγραφή (στο 1ο φύλλο): Georgio Sideri dictus Calapoda Cretensis fecit nel' Anno Domini 1560. (Αριθ. Καταλόγου 7).

Γ. Χάρτης του 1561 σε μεμβράνη. Διαστάσεις 42×25 εκ. Κείμενα σε λατινική και ιταλική γλώσσα. Περιλαμβάνει το λεκανοπέδιο της Μεσογείου, τη Μύρη Θάλασσα και την Ευρώπη έως την Ίρλανδία.

1. L. Casanova, *Inventario dei Portolani e delle Carte Nautiche del Museo Correr* (estratto da: «*Bollettino dei Musei Civici Veneziani*» 1957. No 3-4).

Κλίμαξ: 1 : 12.600.000. Χρώματα πράσινο, κόκκινο, χρυσό και μαύρο. Ἐπιγραφή: Georgio Sideri dictus Calapoda Cretensis fecit nel Anno Domini 1561. (Ἀριθ. Καταλόγου 8).

Δ. Χάρτης τοῦ 1562 σὲ μεμβράνη. Διαστάσεις 142×63 ἐκ. Κείμενα σὲ λατινικὴ καὶ ἰταλικὴ γλώσσα. Χρώματα: πράσινο, κόκκινο, οὐρανὶ καὶ χρυσό. Περιλαμβάνει τὸ νησί τῆς Κρήτης. Κλίμαξ: 1 : 200.000. Ἐπιγραφή: Georgio Sideri dicto Calapoda Cretensis fecit nel Anno Domini 1562. (Ἀριθ. Καταλόγου 9).

2. Χαρτογράφος Ἰωάννης Ξενοδόχος, ἀπὸ τὴν Κέρκυρα.

Ε. Ναυτικὸς ἄτλαντας τοῦ 1520 σὲ τρία φύλλα μεμβράνης. Διαστάσεις 42×27 ἐκ. Κείμενο σὲ βενετσιάνικη διάλεκτο. Περιλαμβάνει, στὸ 1ο φύλλο τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ τὶς ἀκτὲς τῆς Δυτικῆς Ἀφρικῆς, στὸ 2ο φύλλο μέρος τοῦ ἀνατολικοῦ λεκανοπεδίου τῆς Μεσογείου μὲ τὸ ἑλληνικὸ Ἀρχιπέλαγος καὶ τὴ Μαύρη Θάλασσα καὶ στὸ 3ο φύλλο τὴν κεντρικὴ Μεσόγειο. Χρώματα κόκκινο, χρυσό, πράσινο, μαύρο καὶ οὐρανί. Κλίμαξ: Ἀπὸ 1 : 7.100.000 ἕως 1 : 5.900.000. Ἐπιγραφή (στὸ 1ο φύλλο): Ego Joanis Xenodocos da Corfui composuit Anno Domini MCCCCXX ex Dies XXIII Setembrio. (Ἀριθ. Καταλ. 29).

Ἀπὸ μιὰ πρόχειρη ἔρευνα πού ἔκκαμα στὶς ἀθηναϊκὲς Βιβλιοθήκες, διεπίστωσα ὅτι οἱ δύο αὐτοὶ ἑλληγες χαρτογράφοι τοῦ 16ου αἰ., εἶναι ἄγνωστοὶ στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία.¹ Νομίζω ὅτι δὲν θὰ ἦταν ἄσκοπο νὰ ἐρευνηθοῦν ἀπὸ κάποιο νέο ἐρευνητὴ τὰ βιογραφικὰ τῶν στοιχεῖα καὶ νὰ καταρτισθῇ κατάλογος τῶν ἔργων τῶν πού θρῖσκονται σὲ διάφορα μουσεῖα καὶ βιβλιοθήκες.²

Στὸ σύντομο ἔργο τοῦ R. V. Tooley, *Maps and Map-makers* (Λονδίνο 1949, 6' ἔκδοσι 1952) θρῖκα τὰ ὀνόματα τῶν δύο αὐτῶν χαρτογράφων στὸν κατάλογο (σ. 16) τῶν «γνωστοτέρων ἰταλῶν χαρτογράφων τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰ.» μὲ τὶς ἐξῆς ἐνδείξεις: 1520 - Johannes Xenodochos of Corfu, καὶ 1537 - 65 Georgio Calapoda. Ἄν οἱ

1. Ὁ Κ. Σάθας στὸν δεῦτερο τόμο τῶν *Μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας* (1881) ἔχει στὴν ἀρχὴ τοῦ τόμου ἐκτὸς κειμένου ἓνα πολὺχρωμο χάρτη τῆς Κρήτης, ἔργο τοῦ Καλαπόδα τοῦ ἔτους 1563. Ὁ χάρτης ἔχει τὴν ἐξῆς ἐπιγραφή: La isla de Candia - Giorgio Calapoda carte nautice anno 1563. Pal. Ducale Venezia. Τὴν πληρο-

φορία ὀφείλω στὸν καθηγητὴ κ. Μ. Μανούσακα, πού τὸν εὐχαριστῶ θερμὰ.

2. Ὁ Victor Raulin, *Description physique de l'île de Crète*, τ. Β', Paris 1869, δίνει στὴ σ. 1051 κέ., ἐκτενῆ κατάλογο τῶν παλαιῶν γνωστῶν χειρογράφων χαρτῶν τῆς Κρήτης, ἀλλὰ ἀγνοεῖ τοὺς δύο χάρτες τοῦ Καλαπόδα τοῦ 1562 καὶ τοῦ 1563.

χρονολογίες, που προηγούνται των ονομάτων των χαρτογράφων στον κατάλογο αυτό, αναφέρονται σε γνωστά έργα των, τότε ή χρονολογία του 1520 του Ίωάννη Ξενοδόχου συμπίπτει με τη χρονολογία του Άτλαντός του που βρίσκεται στο Μουσείο Correr της Βενετίας. Εάν όμως ή χρονολογία 1537-65, που προτάσσεται στο όνομα του Γεωργίου Καλαπόδα, είναι σωστή, τότε γεννάται το έρωτημα πώς ο χάρτης της Μπεννακείου Βιβλιοθήκης έχει χρονολογηθή 1580-90; Και εδώ χρειάζεται μιὰ επαλήθευση.

Σ υ μ π λ ή ρ ω μ α

Σ' ένα τελευταίο μου ταξίδι στο Παρίσι επισκέφθηκα τη Bibliothèque Nationale και μπόρεσα στο τμήμα Χαρτών και Σχεδίων (Département des cartes et plans) να δω συμπληρωματικά στοιχεία για τους δύο Έλληνες χαρτογράφους που με απασχόλησαν παραπάνω. Επιθυμώ να ευχαριστήσω εδώ θερμά την Διευθύντρια του τμήματος Mlle de la Roncière για την πρόθυμη και εύγενική βοήθειά της στις έρευνές μου.

Γεώργιος Σιδέρης ή Καλαπόδας

Στην Έθνική Βιβλιοθήκη του Παρισιού υπάρχει ωραιότατος Άτλαντας του Καλαπόδα (GE. D 4497) του 1565 σε μεμβράνη. Περιλαμβάνει τον Άτλαντικό Ώκεανό, την Βαλτική Θάλασσα, τη Μεσόγειο, τη Μαύρη Θάλασσα και την Έρυθρά Θάλασσα. Έπιγραφή: Georgio Sideri dicto Calapoda Cretensis fecit nel anno Domini 1565 die iugiai (?) (δυσανάγνωστο).

Ο A. E. Nordenskiöld στον Α' τόμο του «Περίπλου» του (*Periplus, an essay on the Early History of charts and sailing directions*, Άγγλική μετάφραση από το σουηδικό πρωτότυπο από τον Fr. A. Bather, Στοκχόλμη 1897) αναφέρει τους επόμενους χάρτες του Καλαπόδα:

1552. Άτλαντας σε περγαμνή (διστ. μ. 0.29×0.215) που περιλαμβάνει ένα ωσειδή γενικό χάρτη του κόσμου και διάφορους ειδικούς χάρτες της Μεσογείου, της Μαύρης Θάλασσας, κλπ. Έπιγραφή: Giorgio Calapoda Cretensis 1552. Άνήκει στη βιβλιοθήκη του Skokloster και βρίσκεται σήμερα (1897) στα κρατικά αρχεία της Στοκχόλμης (Riksarkivet). Στο έργο αυτό του Καλαπόδα ο Nordenskiöld αφιερώνει τὰ εξής σχόλια: «Με τὰ κακόγουστα (tasteless) σχέδιά του και τὰ φανταχτερά του χρώματα ο χάρτης αυτός δίνει μιὰ ιδέα της χυδαίας (vulgar) φιλολογίας του 16ου αιώνας γύρω από τους πορτολά-

νους. Στο χάρτη του κόσμου που υπάρχει στον "Ατλαντα αυτό, λείπει τελείως ο 110ος μεσημβρινός».

1537. "Ατλαντας από 6 χάρτες (διαστάσεων μ. 0.43×0.33) που περιλαμβάνουν τη Μεσόγειο, τη Μαύρη Θάλασσα και τις δυτικές ακτές της Ευρώπης, καθώς και την Αφρική έως το Πράσινο Ακρωτήριο. Βρίσκεται στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη της Βενετίας.

1563. "Ατλαντας σε μεμβράνη (διαστάσεων μ. 0.50×0.36). Περιλαμβάνει τα δύο ημισφαίρια της Αμερικής, την Αφρική, τη Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα, τη Βρετανία, την Κρήτη και τη Ρόδο. Βρίσκεται στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη της Βενετίας.

Ο Nordenskiöld αναφέρει επίσης ότι ένας "Ατλαντας του Καλαπόδα του 1565 που εικονίζει την «συνηθισμένη περιοχή του πορτολάνου» (chart of the territory of the normal portolan) βρίσκεται στο Μουσείο Borgia της Ρώμης. Ίσως να πρόκειται για τον ίδιο Άτλαντα που υπάρχει τώρα στη Bibliothèque Nationale του Παρισιού.

Οί Leo Bagrow και R. A. Skelton στο έργο τους *Meister der Kartographie*, που επανεξεδόθη τελευταία (1963) στο Βερολίνο από τον εκδοτικό οίκο Safari Verlag σε φωτοανατύπωση με συμπληρώσεις, αναφέρουν για τον Καλαπόδα τα εξής: Καλ(λ)απόδας Γεώργιος = Σιδέρης Γ. Ήδρασε: (tätig) 1537-1565. Έλλην χαρτογράφος από την Κρήτη. Σχεδίασε οκτώ χειρόγραφους θλασσίους Άτλαντες και χάρτες.

Από την περιγραφή αυτή φαίνεται ότι το έτος γεννήσεως και θανάτου του Καλαπόδα είναι άγνωστα, γι' αυτό οι Bagrow-Skelton αναφέρουν απλώς τις χρονολογίες του πρώτου και του τελευταίου από οκτώ χάρτες του. Όπως όμως φαίνεται από τις συνοπτικές περιγραφές των χαρτών που αναφέρω παραπάνω, ο Καλαπόδας σχεδίασε όχι μόνον οκτώ, αλλά έννέα, και πιθανώς δέκα χάρτες, δηλαδή:

- 1) 1537 "Ατλαντας (Μαρκιανή Βιβλιοθήκη Βενετίας).
- 2) 1550 Χάρτης (Μουσείο Correr Βενετίας).
- 3) 1552 "Ατλαντας (Βιβλιοθήκη Skokloster Στοκχόλμης).
- 4) 1560 "Ατλαντας (ἀπόσπασμα), (Μουσείο Correr Βενετίας).
- 5) 1561 Χάρτης (Μουσείο Correr Βενετίας).
- 6) 1562 Χάρτης (Μουσείο Correr Βενετίας).
- 7) 1563 "Ατλαντας (Μαρκιανή Βιβλιοθήκη Βενετίας).
- 76) 1563 (:) Χάρτης της Κρήτης στο Palazzo Ducale της Βενετίας (κατά τον Σάθα ξ. α.), έκτος εάν ο χάρτης αυτός είναι ἀπόσπασμα από τον χάρτη που βρίσκεται στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη.
- 8) 1565 "Ατλαντας (Εθνική Βιβλιοθήκη του Παρισιού).

9) 1580-90 (;) Χάρτης (Μπενάκειος Βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν).

10) Μένει ἀμφισβητούμενος ὁ ἄτλαντας τοῦ Μουσείου Borgia τῆς Ρώμης τοῦ 1565, ποῦ ἀναφέρει ὁ Nordenskiöld. Ἐὰν ὁ ἄτλαντας αὐτός δὲν εἶναι ὁ ἴδιος τοῦ 1565 ποῦ βρίσκεται σήμερα στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ, τότε τὰ ἔργα τοῦ Καλαπόδα φθάνουν, ἐπὶ τοῦ παρόντος, τὰ 11. Ἴσως μιὰ ἔρευνα σὲ ἄλλες βιβλιοθηκῆς ἀποκαλύψῃ καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ κρητικοῦ αὐτοῦ χαρτογράφου.

Ἀπομένει νὰ ἐξετασθῇ ἀκόμη μιὰ φορὰ ἡ χρονολογία τοῦ χάρτη τῆς Μπενάκειου Βιβλιοθήκης ποῦ ἀναφέρεται στὰ ἔτη 1580-1590. Ἄν λάβουμε ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Καλαπόδας σχεδίασε τὸν πρῶτο γνωστὸ χάρτη του στὰ 1537 καὶ τοποθετήσουμε τὸ ἔτος γεννήσεώς του γύρω στὰ 1500, εἶναι ἀπίθανο νὰ ἦταν σὲ θέση νὰ σχεδιάζῃ ἀκόμη χάρτες στὰ 1580-1590, σὲ ἡλικία δηλ. 80-90 ἐτῶν.

Ἰωάννης Ξενοδόχος

Γιὰ τὸν κερκυραῖο χαρτογράφο Ἰωάννη Ξενοδόχο δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ καμμιά νεώτερη πληροφορία στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ. Οἱ Bagrow - Skelton (ἔ. ἀ.) τὸν ἀγνοοῦν τελείως καὶ οἱ μόνοι οἱ ὅποιοι τὸν ἀναφέρουν εἶναι οἱ G. Usielli καὶ P. Amat di S. Filippo στὴ δεύτερη ἐκδοσὴ (Ρώμη 1882) τοῦ κλασσικοῦ των ἔργου *Studi biografici e bibliografici sulla storia della Geografia in Italia. Vol II. Mappamondi, Carte nautiche, Portolani ed altri monumenti cartografici specialmente italiani dei secoli XIII-XVII*. Στὴ σελ. 239 τοῦ Β' τόμου τοῦ ἔργου των αὐτοῦ οἱ Usielli - Amat ἀπλῶς ἀναφέρουν τὸν μοναδικὸ γνωστὸ ἄτλαντα τοῦ Ξενοδόχου τοῦ 1520 ποῦ ὑπάρχει στὸ Museo Civico τῆς Βενετίας (Museo Correr).

Στέφανος Ἰ. Μακρουμίχαλος